

14. *Ортега-и-гассет Х.* Восстание мас // Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды/ Х.Ортега-и-Гассет / пер с исп., предисл. и общ. ред. Руткевича А.М. – М.: Издательство «Весь мир», 2000. – ISBN 5-7777-0016-0. – 704 с.
15. *Ремарк Э.М. Гэм.* – М.: Вагриус, 2007. – ISBN 978-5-9697-0482-4 5. – 240 с.
16. *Швейцер А.* Благоговение перед жизнью. – М.: Прогресс, 1992. – ISBN 5-01-002083-1. – 572 с.
17. *Шопенгауер А.* Мир как воля и представление / Сост., авт. вступ. ст. и примеч. И.С.Нарский. – М.: Просвещение, 1992. – ISBN 5-09-004165-2. – 479 с.
18. *Эвола Ю.* Оседлать тигра / Пер. с итал. В.В. Ванюшкиной. – СПб.: Владимир Даль, 2005. – ISBN 5-93615-040-3 – 512 с.

Annotation

Glushko Tetiana Petrivna. European rationalisms irrationality and deformational receptions of tradition: consequences and prospects. *The article is devoted to analyses of irrational dimensions in European rational oriented philosophy in the context of deformational reception of ancient Eastern tradition ideas and tendencies by Western philosophical thought. Philosophers-irrationalists and traditionalism founders (U.Evola and R.Genon) are already paid attention on it partly. In this article also founded that under the influence of Eurocentric ideas caused the necessity of revision the postmodern worldview dead ends in contemporary conveniences, especially in case of economic worldviews axiological attitudes.*

Keywords: *rationalism, irrationalism, tradition, ancient Eastern philosophy, ancient Indian philosophy, Buddhism, phenomenology, postmodern worldview, economy, chrematistics.*

Павлишин Л.

Центр гуманітарної освіти НАН України

ИНДИВИДУАЛИЗМ ЯК СПОСІБ САМОСТВЕРДЖЕННЯ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ В. ВИННИЧЕНКА ТА Ф. НІЦШЕ

У статті розглянуто погляди В. Винниченка та Ф. Ніцше щодо суті індивідуалізму і його ролі у самовизначенні людини.

Ключові слова: *індивідуалізм, індивід, соціум, мораль, етичні норми, гармонія, конкордизм.*

Вступ. Зосередженість на нормах моралі спонукали Винниченка до аналізу моральності як індивідуальної цінності. Проблема моралі, її критика, розвінчання християнської моралі, а не християнства як такого об'єднувала двох визначних мислителів – Ф. Ніцше та В. Винниченка.

Винниченко практикував застосування у своїх творах внутрішніх монологів для того, щоб відобразити складну психіку своїх героїв, їхні прагнення до самоаналізу. Його твори сповнені емоційних переживань, гніву, любові, ненависті тощо, тобто того, що змушує кожного читача не бути байдужим до долі героїв, відчувати серцем те, що хвилювало, непокоїло їх.

Читаючи праці Винниченка, можна побачити, що вони відображають прагнення людини зрозуміти власну сутність, її намагання побудувати взаємини з іншими людьми.

Аналіз досліджень і публікацій. Джерельною базою дослідження є праці С. Петлюри, О. Пчілки, Л. Українки, С. Погорілого, В. Панченка, Г. Сиваченко, Л. Мороз, В. Гуменюка, А. Бичко, Ю. Синєокої, С. Знаменського, І. Антоновича, С. Левицького та ін.

Мета: виявити особливості тлумачення поняття «індивідуалізм» у філософії В. Винниченка і Ф. Ніцше.

Основна частина. Винниченко зображав багатьох персонажів своїх творів людьми, які понад усе цінують фізичну силу, вважаючи, що завдяки їй вони зможуть здійснити все задумане, стати такими, якими хочуть бути. На їхню думку, в основі будь-яких моральних норм повинні лежати інстинкти, біологічне, яке відіграє визначальну роль у життєдіяльності людини.

Зображаючи людей, що хочуть змінити себе, стати сильними як фізично, так і духовно, Винниченко розумів, що «нове життя вимагало нових людей; нові люди потрібні були і для української буржуазії (прокидалась бо вона до завзятої конкуренції проти руської, польської, єврейської і навіть державно-національною ідеєю захоплювалась), і для української суспільної голоти, і для молодого українського пролетаріату» [1, с. 148].

Петлюра вважав, що «гвіздком» художньої частини «Дзвона» є п'єса «Щаблі життя» [2, с. 12], яка була надрукована у цьому журналі. Головний герой твору Мирон Антонович – індивідуаліст, шукач нової моралі, стверджував, що широке життя неможливе без великих широких щаблів. Він прагне долати один за одним життєві щаблі. Мирон має на меті досягнути найвищий щабель, зруйнувати все застаріле: мораль, звичаї, традиції, спосіб життя і мислення тогочасної людини. «І Винниченко примушує свого героя лізти до нього, добиратися гори драбини і звідтіля показатись людям в своїй смілій силі і рушійній красі: погляньте на мене, який я удався, і ходіть за мною!» [2, с. 12]. Проте його бажання успішно рухатися по щаблях угору, виявляється нездійсненням, високий щабель його життя ламається, не витримуючи всього тягару, що ліг на його плечі. Мирон Антонович, прагнучи бути новатором у житті, моралі, законодавцем нових етичних норм, падає вниз разом із усіма своїми «грандіозними» планами, оскільки «його новаторство скидається на те, як би хтось, бажаючи реформувати життя, бився об стіну головою, говорив пишні фрази і зразу ж свою революційну фразеологію перекидав власними учинками шкереберть» [2, с. 13].

У кожного, хто читатиме цю п'єсу, виникатимуть різні думки: хтось її негативно сприйматиме, хтось вбачатиме в ній відображення чи то свого, чи взагалі суспільного життя. Як би там не було, хто як до неї не ставився б, ця п'єса, на нашу думку, покликана виявити шкідливі, негативні сторони людського життя, з якими потрібно боротися, не даючи їм змоги вкорінюватися у суспільстві.

Вважаючи Винниченка талановитим мислителем, письменником, О. Пчілка, наприклад, доволі негативно сприйняла його п'єсу «Щаблі життя», оскільки «ні про яку політику в п'єсі вже не згадується, про етику, чи якусь там чесність, чи обов'язки – теж... У «Щаблях» же на безпардонну проповідь ватажка Мирона ніхто вже ні гарячого слова,

ні рішучої одсічі не дає – він з'являється у повній зброї тих дукарських причандалів, що начіпляв йому автор» [3, с. 13].

Олена Пчілка звинувачує В. Винниченка в тому, що він пише про сороміцькі сцени, полюбляє порнографічні розповіді, які навіть не можна озвучувати в найближчому товаристві. Зосереджуючи увагу на постаті Мирона Антоновича, Олена Пчілка вважала, що «надав йому автор таких ідей і вчинків, що страшно робиться навіть за самого автора!... Що се таке? – думаєш, читаючи «Щаблі» – Чи се не хворобливий стан авторової фантазії й думки?» [3, с. 14].

Має рацію Олена Пчілка в тому, що ідеї Мирона надто радикальні, дикунські та аморальні, проте не зовсім права в тому, що п'єси з таким сюжетом не варті ані писати, ані друкувати. Привернути увагу людини до ганебних явищ людського життя можна, використовуючи в своїх творах таких антоновичів для того, щоб допомогти іншим зрозуміти негативні наслідки власних нищих думок і вчинків. А з іншого боку, навіщо приховувати те, що реально існує у суспільстві та в житті окремої людини зокрема. Можна з упевненістю стверджувати, що не потрібно зло ховати під маскою добра, аморальність – під маскою моралі. Найефективніший спосіб подолання різних проявів антигуманної поведінки – це її нищівна критика, звернення до людей за допомогою пера і чорнила, вираження своєї негативної позиції щодо усього того, що знищує в людині її людську природу. Лише таким чином можна «вигоїти свою думку» і хворобливий стан людини та суспільства загалом [3, с. 14].

Ідея індивідуалізму переслідує також і героя роману «Хочу!», в якому Винниченко велику увагу зосереджує на становленні нової людини, її світогляді, який залежить від усвідомлення власної національної належності. Андрій Халєпа, головний герой твору, чимось схожий на ніцшеанського Заратустру, проте йому не властива воля до влади, до життя. Халєпа не прагне втручатися у перебіг подій, він бездіяльний, а всі його спроби на основі його раціонального мислення подолати абсурд виявилися марними. Лише завдяки усвідомленню обов'язку перед власним народом, національний дух допомогли Халєпі виплекати віру в себе, силу волі. В результаті цього принцип «чесності з собою» з нігілістичного трансформується в активний, творчий, схожий на ніцшеанську «волю до життя». Відображаючи таке перетворення Андрія Халєпи, Винниченко, мабуть, хотів наголосити на тому, що при бажанні людина може зробити, здавалося б, неможливе, сконцентрувавши усі свої приховані можливості, стати такою, якою захоче, змінити себе та власне життя.

У своїх міркуваннях Винниченко виходив з того, що загально визнаних моральних норм, вічної моралі немає, уявлення про це примарне. Людина у своїй індивідуальній поведінці обмежена загальними нормами, що сприяють її долученню до соціуму. Про недосконалість та некоректність цих норм Винниченко вів мову у своїй статті «Про мораль пануючих і мораль пригноблених». Причину цього він вбачав у тому, що джерелом моралі є суспільний розвиток, а у класовому суспільстві люди відчують більшу приналежність до класу, ніж до суспільства. Абстрактні норми – це класовий обман, а християнська мораль – це прикриття для класової експлуатації.

Щодо Ніцше, то він негативно ставився до соціал-демократичних ідей. Він, як проповідник індивідуалізму, хотів, щоб людина відкривала і розвивала свої здібності.

Індивіди, що прагнуть свого розвитку, не повинні покійно іти тією дорогою, що й основна маса, а боротись за свої права. Недаремно Ніцше говорив устами Заратустри: «Я закликаю вас не до роботи, а до боротьби. Я закликаю вас не до миру, а до перемоги. Нехай праця ваша буде боротьбою, а мир – вашою перемогою» [4, с. 34]. Проте слід розуміти, що під «війною» Ніцше мав на увазі «війну думки». Хіба «гарна війна», тобто чесна і мужня боротьба за своє «далеке» майбутнє, за свої ідеали та переконання, не змушує нас з повагою ставитись до такого бійця, що так відчайдушно прагне досягнути гармонію та повноту життя? Сповідуючи індивідуалізм, Ніцше не мав на увазі всездозволеність особи. Він лише хотів знайти більші можливості для свободи людини, але не вважав цю свободу безмежною.

Ніцше зазначав, що ми живемо у суспільстві, яке накладає на нас певні обмеження. Існування за законом, що наче промовляє – «живіть ось так», схоже на рабство. Тогочасна людина, низько опустивши голову, тягне лямку свого існування. Робітничий клас цілковито втратив усе своє людське єство. Робітник не розуміє, наскільки принизливо бути гвинтиком машини, що рано чи пізно його розчавить. Важка, виснажлива праця з ранку до вечора гальмує розвиток інтелектуальних здібностей та почуття незалежності, відволікає людину від думок та мрій. Але не тільки робітничий клас перетворився на запрограмовані машини. Якщо зазирнути у сферу людей з вищих кіл, забезпечених і освічених, то тут також можна спостерігати картину декадансу. Людина в погоні за наживою втрачає своє власне «Я». У відносинах між людьми панує лише холодний розрахунок. Людина шкодує часу на прогулянку з друзями чи похід у театр. Тогочасне суспільство наповнювали не особистості, а «корисні машини». Про цей факт свідчать слова Заратустри, який сказав: «Воістину, брати мої, я блукаю серед людей як серед уламків і окремих частин людини» [4, с. 100].

Як зазначав Ю. Смолич, провідною тезою філософії В. Винниченка є потреба «реформи людини», яка спрямована на формування такої людини, яка б стала здатною сприйняти революцію. Винниченко не менше, ніж герої його творів Стельмащенко чи Кривенко, бунтував проти застарілої моралі та проголошував принцип «чесності з собою», «повноту життя». Винниченко говорив з особливим трепетом про життя, вважаючи його тією стихією, що скасовує будь-які канони, певні теорії та системи, які створила людина. Намагаючись відшукати шляхи досягнення гармонії для людини, наголошуючи на цінності людського «Я», виступаючи проти знецінення особистості, вказуючи на негативний вплив маси на кожну окрему людину, Винниченко засвідчував власну небайдужість до того, що відбувалося у тогочасному суспільстві, як тонкий психолог чуттєво реагував на проблеми людини.

Винниченкові герої-індивідуалісти протиставляють себе суспільству, прагнуть власної свободи та обстоюють права особистості, вважаючи її неповторною та самоцінною. Герої Винниченкових творів вважають «чесність з собою» культом сили, тому й наголошують на тому, що мораль вигадали сильні для безсилих. На думку Мартина із «Дисгармонії», коли безсилі стають дужими, вони створюють свою мораль. Така думка є дуже близькою до ніцшеанської. У Ніцше добро – це все те, що сприяє людській силі, жаданню влади, а зло – джерело слабкості. Філософ відчайдушно боровся з існуючим світом

цінностей, що спричиняють занепад волі, життєвої сили та знижують активність людини-творця.

Зосереджуючи увагу на постатях В. Винниченка та Ф. Ніцше, варто насамперед зазначити, що вони були неординарними людьми, привертали до себе увагу оточуючих своїми вчинками, словами. Винниченко та Ніцше дуже схожі на героїв своїх творів, що дає підстави говорити про тісне переплетення їхнього особистого життя з літературними сюжетами, які вони відображали.

Винниченко і Ніцше намагалися зберегти індивідуальність, бути не схожими на інших, щиро вірили у власні сили. Створюючи основи нової моралі, вони ні на мить не сумнівалися у її доцільності. Не зважаючи на критику як своїх опонентів, так і прихильників – Є. Чекаленка, Лесі Українки, В. Леонтовича та ін. – Винниченко доводив свою правоту за допомогою звернень до опонентів, відкритих листів. Проповідуючи принцип «чесності з собою», що перш за все означає внутрішню гармонію людини, він показав перевагу індивідуалізму, оскільки «чесність з собою» робила особистість вільною від певних суспільних норм. «Безумовно, «чесність з собою» виробництва Винниченка народилася як протест проти дегуманізації руху ідейних соціалістів» [5, с. 33].

Вболіваючи за долю людини та суспільства, Винниченко був схильний до утопічних, фантастичних задумів («Сонячна машина»). Проте не варто беззаперечно стверджувати, що він був цілковито занурений у власні утопічні проекти, оскільки не в усьому і не завжди Винниченко перебував у полоні власних мрій. Бунтар і порушник суспільних правил, він наголошував на необхідності самоорганізації, самодисципліни. З огляду на це, можна стверджувати, що перед нами надзвичайно суперечлива особистість, проповідник, лідер нації, який не боявся взяти на себе відповідальність перед власним народом за свої вчинки, спрямовані на благо людини та її життя. Відчуття самотності, відчуження спонукали Винниченка до переоцінки цінностей, власних позицій. У цьому він схожий на Ф. Ніцше, якого також непокоїли тогочасні стосунки між людьми, їхнє ставлення до світу.

Винниченко майстерно, реалістично відобразив картину людського життя, де стосунки між індивідами ґрунтуються на основі корисливості, а одна людина є для іншої засобом для досягнення власних цілей. Він вказував на падіння моралі, дегуманізацію людських взаємовідносин, знецінення людини. Маючи непереборне бажання бути щасливою, відчувати тепло серця того, хто поруч, людина відчайдушно намагається реалізувати свої прагнення. Проте, незважаючи на це, вона не може втримати щастя в своїх руках, оскільки різні обставини перешкоджають цьому. Людина, пов'язана безліччю суспільних зв'язків, втрачає власну індивідуальність, живе в інтересах соціуму. Так, у романі «Чесність з собою» Винниченко відобразив рутинне життя людини, затисненої у вузькі рамки суспільних норм, де вона, бажаючи щось змінити в своєму існуванні, приречена на невдачу.

В оповіданні «Дрібниця» Винниченко відобразив людину, що страждає від внутрішньої порожнечі, нереалізованості, не бачить сенсу свого існування. Відволікаючись від усвідомлення власної недосконалої, безцілності свого буття завдяки участі у партійній діяльності, герой оповідання хоча б на певний час зумів заспокоїти свою хоробливу психіку, внести у своє життя хоч якийсь сенс. Однак він обирає самогубство, бо на його думку, смерть здатна викоринити все слабке і непотрібне

для життя. Герой оповідання усвідомлює свою слабкість, він не має сили боротися з нею, а тому не знаходить іншого способу подолати власні страждання, немічність духовну і фізичну, окрім як піти із життя. На його думку, лише сильні і здорові люди зможуть надати сенсу буденності, зробити життя могутнім. В зв'язку з цим він не лише славить смерть, яка є його спасінням, а й життя творче, вільне, що продовжуватиметься вже без його участі в ньому.

Спостерігаючи за життям оточуючих його людей, герой оповідання все більше переконувався в тому, що вони, займаючись повсякденними справами, намагаються таким чином «вбити» час, подолати нудоту, що викликає у них безцільне життя. Усі ці люди зазвичай займаються нецікавою для них справою, але, не маючи іншого вибору, продовжують роботу, до якої у них не лежить серце. Він вважає, що люди живуть неправильно і ці слова героя оповідання дуже схожі на слова Сковороди про те, що люди в цьому житті метушаться, чогось прагнуть, а як запитати кожного з них, чому вони це роблять, то вони й самі не знають. Думка героя оповідання щодо хворобливого існування людини, його деструктивний погляд на власну сутність своїх сучасників нагадує Винниченкове ставлення до цієї проблеми, що охопила як його, так і тогочасне суспільство. Проте, на відміну від свого героя, Винниченко співав оди лише життю, знаходив у собі сили, щоб жити, бути корисним іншим людям, своїм власним прикладом змушував їх долати власні слабкості, боротися із дискордизмом, ставати «чесними з собою», для того, щоб мати сили ставати на шлях конкордизму.

Винниченко вважав за необхідне протиставити людину-конформіста людині, яка не боїться йти всупереч традиційним нормам, прагне вийти за межі буденного, «прісного» життя. Характери героїв Винниченкових творів розкриваються завдяки конфлікту між їхнім внутрішнім світом і навколишньою дійсністю. У таких оповіданнях, як «Краса і сила», «Момент» та ін. Винниченко зосереджує увагу на творенні героями їхнього духовного світу, вибудовуванні ними власної лінії поведінки, де панують ідеали істини, добра і краси.

Зацікавленість постаттю Ф. Ніцше була причиною того, що В. Винниченка часто звинувачували в «імморалізмі» та індивідуалізмі. Серед таких критиків Винниченка були І. Нечуй-Левицький, М. Горький, С. Єфремов, С. Петлюра та ін. Перші натяки на «імморалізм» з'явилися у творах Винниченка «Щаблі життя» та «Чесність з собою». Варто зазначити, що ідеї Ніцше у 90-х роках ХХ ст. набули популярності. Царство розуму поступилося місцем ірраціоналізму. Мислителів все частіше почала цікавити сфера несвідомого в людині, індивідуалізм домінував над загальним, безликою масою. Така ситуація, що склалася у тогочасному суспільстві, була значною мірою пов'язана із поглядами Ф. Ніцше щодо сильної особистості, індивідуаліста, який не вважав, що доброчесність – це «тихо сидіти в болоті» («Так казав Заратустра»). «Ніцше даремно називає себе імморалістом; у нього є своя система моральності» [6, с. 1]. Він – учитель своєї моральної автономії, що висуває такі принципи: волю до влади, що є життєвим інстинктом, самолюбство як внутрішню спонуку і досконалість людини у всій повноті її індивідуальних властивостей. У багатьох творах і афоризмах Ніцше можна простежити його намагання не тільки заперечити, але й встановити свою, нову мораль. «Людське, надто людське» є першою книгою, де Ніцше

виступив як нігіліст. До написання цього твору його спонукала духовна криза тогочасного суспільства.

Висновок. Герої Винниченкових творів, сповідуючи «нову мораль», силу та індивідуалізм, все-таки переконуються, що за це їм потрібно платити надто високу ціну. Прагнучи переоцінки цінностей, вони й не помічають, що стають рабами своїх принципів. Нехтуючи загальнолюдськими нормами моралі заради химерного утопічного ідеалу, вони замість гармонії отримують дисгармонію. Так, наприклад, у романі «Чесність з собою» автор у центр уваги поставив морально-психологічні аспекти поведінки Мирона Купченка, його здатність бути самодостатньою, цілісною особистістю. Винниченкові так звані «вищі люди» несуть у собі нереалізовані бажання. Їхня цілісність, владність, впевненість зникають, тільки вони стають «чесними з собою», натомість виявляється внутрішня надломленість...» [7, с. 142].

Індивідуалізм Ніцше полягав у тому, щоб люди відкрили скарбниці своєї душі, аби не перебувала вона у дрімотному дурмані. Індивідуалізм Ніцше означає те ж, що і розвиток доброчесності. Він надає цьому поняттю специфічний відтінок, повертаючи йому той сенс, якого надавалося йому у часи Античності та Відродження. Під доброчесністю розуміли духовну і фізичну силу, різні нахили і здатності, що розвивались і допомагали людині стати такою, що здатна перевернути цей світ, змінити його.

Література:

1. Христюк П. Письменницька творчість В. Винниченка (спроба соцаналізу). – Х., 1929. – 202 с.
2. Петлюра С. Новини нашої літератури // Слово. – 1908. - № 2. – С. 11-14.
3. Пчілка О. Бібліографія // Рідний край. – 1908. - № 1. – С. 13-14.
4. Ницше Ф. Сочинения: в 2 т. / Ницше Ф.; пер. с нем.; сост., ред. и авт. прим. К. А. Свасьян – М.: Мысль, 1990. – Т.2. – 829 с.
5. Свєрбілова Т. Персонажі Винниченкових п'єс – кати чи жертви? // Слово і час. – 1993. – № 5. – С. 32-40.
6. Авксєнтьєв Н. Сверхчеловек. Культурно-этический идеал Ницше / Авксєнтьєв Н. – Спб.: Север, 1906 – 267 с.
7. Сиваченко Г. М. Пророк не своєї вітчизни. Експатріантський «мета роман» Володимира Винниченка: текст і контекст. – К.: Альтернатива, 2003. – 280 с.

Annotation

Lyudmyla Pavlyshyn. Individualism as a way of self rights in the philosophical views of V. Vynnychenko and F. Nietzsche. In the article is considered the views of Vynnychenko and Nietzsche on the merits of individualism and its role in human's self-determination.

Keywords: *individualism, individual, society, morality, ethics, harmony, konkordyzm.*